

El Joan Oliver prosista

quaderndelesidees.press/el-joan-oliver-prosista/

March 1, 2017

Joan Oliver, a més de poeta i dramaturg, fou també un notable autor de prosa, i en una doble direcció principal: la de narrador —va escriure diversos reculls de contes en un espai de temps de 40 anys— i la d'autor d'articles per a la premsa periòdica —gènere que va conrear de forma gairebé ininterrompuda al llarg de tota la vida—. Si fem una apreciació quantitativa d'aquesta producció en termes absoluts, és a dir, sense diferenciar entre la narrativa estricta —de fet, la part més breu dins la prosa—, i l'article periodístic, caldrà admetre que la prosa oliveriana forma una obra de molt gruix, equiparable a l'obra poètica i al teatre, i que en cap cas, per tant, pot ser vista com una activitat menor o circumstantial dins el conjunt de l'activitat literària de Joan Oliver. Més aviat el contrari, ja que la prosa, en realitat, juga un paper principal en el desplegament i construcció de la veu literària de l'escriptor de Sabadell.

Tanmateix, aquest vessant gens negligible de la literatura d'Oliver és alhora el menys conegut per part dels lectors i tradicionalment també ha estat el més desatès pels estudiosos de la seva obra. Per al públic lector en general, l'Oliver és essencialment l'autor de poesia, en Pere Quart, el poeta de verb brillant i intel·ligible, el mestre de l'humor i la ironia en llibres tan emblemàtics com *Les decapitacions*, *Bestiari* o *Vacances Pagades*, per exemple. D'altra banda, l'atenció que han dedicat els estudiosos a aquesta parcel·la de l'activitat literària de Joan Oliver ha estat escassa, comparativament a la que s'ha destinat a la seva faceta i obra poètica. En efecte, disposem de pocs estudis sobre la prosa d'Oliver, que, tot i l'interès i el valor interpretatiu de les idees que s'hi apunten, no van, amb comptades excepcions —pensem, per exemple, en els treballs del professor Josep Maria Balaguer—, més enllà de ser visions de conjunt de la seva trajectòria com a prosista.

Així doncs, la reivindicació —la posada en valor, com es diu ara— de la prosa de Joan Oliver com una part ben significativa —i no només per raons estrictament quantitatives, és clar— de la seva obra s'imposa com una exigència, prèvia a qualsevol propòsit analític o descriptiu d'aquest vessant de la seva activitat creadora. En aquesta direcció, l'aparició en el marc del centenari del naixement de l'escriptor l'any 1999 del volum que aplega la quasi totalitat de la seva obra prosística va suposar una fita fonamental en el necessari procés de restituir a la prosa de Pere Quart la seva justa dimensió dins el conjunt de l'obra¹. El volum ofería —ofereix—, d'una banda, la possibilitat de llegir —descobrir, de fet— de forma ordenada i cronològica la prosa de Joan Oliver, tant la narrativa com la periodística, i apreciar-ne la qualitat literària intrínseca, i de l'altra, permetia —permet— sobretot constatar els vasos comunicants —estètics, temàtics, ideològics— que hi ha entre la prosa i la resta de gèneres conreats per Oliver, apreciar, per tant, la profunda coherència de tota l'obra i com, en darrer terme, «Joan Oliver, més que un poeta i que un comediògraf, més que un narrador i que un periodista, és una actitud i un estil», en paraules justes i precises del

Imatge: Propostes per al cartell commemoratiu de l'Any Joan Oliver 2016. Són obra de l'artista sabadellenc Efa.

professor Joaquim Molas. La celebració enguany de l'Any Oliver és una nova ocasió per seguir insistint que l'escriptor també fou un prosista brillant i consistent. Les ratlles que segueixen són un esbós de les línies mestres de la seva trajectòria en el camp de la prosa.

Imatge: “La meva arma són les paraules”. Exposició del col·lectiu Starter al Casal Pere Quart, Setembre 2016. Fotografies d'Almudena Conesa.

La prosa narrativa

El 1963 Joan Oliver publicava *Biografia de Lot i altres proses*, volum en què aplegava tota la seva producció narrativa: 25 narracions escrites des de mitjan anys vint fins a principis dels seixanta i que en conjunt no sumen més de 200 pàgines. Ens trobem, doncs, davant una obra breu i sense la continuïtat d'escriptura que apreciem en els altres gèneres de l'autor, però que, no obstant això, és una producció significativa en la mesura que dibuixa una evolució força paral·lela a la de la resta de la seva obra i il·lustra perfectament la seva idea del que és la literatura.

La narrativa d'Oliver presenta dues etapes creatives força diferents: d'una banda, la producció anterior a la guerra civil espanyola, que inclou els reculls de narracions *Una tragèdia a Lil·liput* (1928) i *Contraban* (1937), i de l'altra, tota la producció posterior, la de l'exili i la del retorn en el context de la postguerra —només el període de la guerra, i a diferència del que passa amb els altres gèneres conreats per l'autor, no té el seu reflex en la narrativa de ficció.

Una tragèdia a Lil·liput, publicat per Edicions La Mirada amb un pròleg de Carles Riba, fou el primer llibre de contes de Joan Oliver i, alhora, el primer de la seva carrera d'escriptor. Fins a l'aparició d'aquest recull narratiu, Oliver era fonamentalment un escriptor local —sabadellenc— que publicava els seus textos, tant en prosa com en vers, en la premsa de la seva ciutat. I, fet important, en el moment que Oliver decidirà donar-se a conèixer públicament més enllà d'aquests límits locals, no ho farà com a poeta sinó com a narrador amb aquest volum. L'opció triada, doncs, és significativa perquè explicita l'interès que tenia en aquells anys inicials de la seva trajectòria literària per la prosa narrativa i la importància que donava a aquest gènere en el desplegament de la seva personalitat literària. És un llibre de contes, a més, que pren com a model una determinada narrativa noucentista, em refereixo a la de Josep Carner i en particular el seu llibre *La creació d'Eva i altres contes* (1922), tot i que hi podem apreciar diferències quant a la valoració —molt més severa en Oliver— de la realitat. Per la seva banda, el segon llibre narratiu, *Contraban*, publicat ja a Barcelona per l'editorial La Rosa dels Vents, és obra d'un Oliver plenament integrat en el sistema literari català de l'època i en el món cultural barceloní dels anys de la República i l'Autonomia, en un moment de plena projecció de la seva personalitat literària completa —el Pere Quart comença a emergir amb força al costat de l'Oliver prosista i també de l'Oliver dramaturg.

Ambdós llibres responen plenament a la voluntat de renovació i de ruptura duta a terme pel Grup de Sabadell, del qual Oliver fou membre destacadíssim, en el camp de la prosa catalana. És un tipus de narrativa que apareix com a resposta a la crisi dels valors dominants de l'Europa d'entreguerres tot posant en evidència, a través dels diversos registres de l'humor, la falsedat del món burgès i la convencionalitat/artificiositat de la mateixa literatura que el reproduïx. Hi ha, doncs, en aquests dos reculls inicials d'Oliver un mateix propòsit crític i desmitificador dels valors socials i literaris establerts, propòsit que s'exerceix mitjançant la sàtira, la caricatura o la paròdia de comportaments i institucions socials —el matrimoni i les relacions home-dona són el tema principal d'ambdós llibres— i, en el pla més formal, amb una bona dosi d'experimentació —més acusada en el segon recull que en el primer: amb provatures formals pròpies de l'avantguarda— i una reducció a l'absurd dels tòpics i convencions de la narrativa de l'època: la banalització del conflicte, l'esquematzació dels personatges vistos gairebé com a ninots, etc.

L'esclat de la guerra civil va tancar aquesta primera etapa de la prosa narrativa de Joan Oliver. Quan torni al gènere en acabar la contesa bèl·lica, ho farà escrivint un tipus de narrativa ben diferent, marcada per l'experiència de dolor que va suposar la derrota de la guerra, l'exili i el posterior retorn a una Catalunya vençuda. Així, per exemple, la primera narració que escriví durant aquest període, «Relacions» (datada a França el novembre de 1939) fa present amb un mínim de ficció el sentiment de dolor i derrota vital de l'home exiliat. Posteriorment, retornat Oliver a Catalunya després de l'exili, la seva narrativa es decantarà sobretot cap al testimoni crític de la realitat històrica del moment. Recupera, doncs, elements fonamentals de la seva poètica de preguerra, la ironia i la sàtira (per exemple a «Dos retrats al pastel»), i l'ús de motius bíblics en la que és potser la narració més ambiciosa, per extensió i propòsit, d'aquest segon període: «Biografia de Lot». Aquesta narració, que data del 1963 però escrita anys abans (possiblement l'any 1950), és una versió lliure feta amb l'estil de crònica dels passatges bíblics que fan referència a aquest personatge i era la primera d'un projecte narratiu de molt més abast tot ell basat en personatges bíblics —preveia una Judit i una Ester, un Samsó i un Jonàs— que, tanmateix, no va materialitzar-se. A «Biografia de Lot» Oliver es val de la història d'aquest personatge com a procediment al·legòric per retratar críticament la societat catalana de la postguerra i fer la denúncia de les actituds i comportaments socials nascuts amb el nou règim. Des del punt de vista literari, és l'obra més reeixida de tota la narrativa d'Oliver (s'hi referia en carta al seu amic i filòsof Josep Ferrater Mora com «la cosa millor que he escrit»). L'estil segur i el llenguatge precís, la construcció sòlida i la fluïdesa narrativa ens mostren un narrador en plena maduresa, que, tanmateix, després de la publicació del volum on s'inclou aquesta narració, i al qual dóna nom, ja no tornarà més al conreu d'aquest gènere. A partir d'aleshores, l'Oliver prosista es manifestarà de forma quasi exclusiva en el camp del periodisme.

La prosa periodística i un xic de memorialisme

L'esperit crític i combatiu que va caracteritzar sempre la personalitat humana i literària de Joan Oliver va trobar en el camp de la premsa periòdica un terreny idoni per manifestar-se. Aclarim, però, que Oliver no pot ser qualificat com a periodista en el sentit estricte del mot, sinó que és per sobre de tot un escriptor que col·labora a la premsa amb els seus textos en prosa sense renunciar mai al seu ideari ni rebaixar l'exigència formal i lingüística dels seus escrits. En mans d'ell, doncs, l'article periodístic es converteix en un gènere de la mateixa dignitat i ambició literàries que qualsevol altre, i n'escrirà a diaris i revistes catalanes al llarg de tota la vida: des de la primera joventut al *Diari de Sabadell* (anys vint) fins als anys vuitanta, poc abans de morir, al desaparegut setmanari *El Món* i al diari *Avui* (actualment *El Punt Avui*). I, entremig, va escriure'n durant els anys vint i trenta a *Mirador*, *La Publicitat*, *Meridià*, etc.; a l'exili xilè als anys quaranta a *Germanor* (butlletí del centre català de Santiago de Xile, que Oliver com a director convertí en una de les revistes literàries més importants de l'exili literari català) i, ja de retorn a Catalunya, a *Destino* (en castellà) i a *Serra d'Or*, als anys cinquanta i seixanta respectivament.

Al llarg d'aquesta trajectòria fecunda com a articulista o, si volem, de prosista a la premsa, la funció que Oliver va donar a l'article periodístic fou sempre la mateixa: més que un mitjà de subsistència o de professionalització —que també ho fou en algun moment— va ser fonamentalment un instrument per intervenir en la realitat de forma directa i més lliure. Per tant, la intenció crítica hi és sempre present a través d'una prosa mordaç i incisiva, brillant i alhora amena amb un llenguatge que tendeix sàviament —per l'esforç de l'elaboració lingüística que hi ha darrere— a la col·loquialitat. En un altre sentit, molts dels temes, motius i preocupacions que apareixen en aquests articles són, en darrer terme, els mateixos que planteja en els altres gèneres, mostrant la unitat de base d'una obra literària que s'expressa diversament.

Del conjunt de la seva prosa periodística, voldríem destacar l'extensa sèrie d'articles publicats a la revista *Serra d'Or* entre 1965 i 1970 sota la rúbrica de secció «Tros de Paper». Una selecció dels articles, duta a terme pel mateix Oliver, fou publicada el mateix any 1970 per l'editorial Ariel en un volum, que prengué el títol mateix de la secció. El material aplegat, que també Oliver va encarregar-se d'ordenar en sis seccions, és molt divers per la gran varietat de temes que toca (els grans i els petits vicis de la humanitat, la realitat del país, la literatura i l'art, els personatges coneguts, la nota personal i autobiogràfica, etc.) i, en conjunt, ofereix una perspectiva de qualitat i maduresa que ja era present en els primers articles del jove Oliver als anys vint (publicats al *Diari de Sabadell*) i que mantindrà fins a l'etapa final com a articulista.

La lectura de tot aquest material periodístic en el seu conjunt ens revela que Oliver sempre va conrear la prosa periodística des de l'assumpció que aquest gènere no és menor literàriament parlant a la poesia, la narrativa de ficció o el teatre. En aquest sentit, l'estructura treballada i la prosa clara i precisa dels textos evidencien sempre una clara intenció creativa per part de l'escriptor. Caldria parlar ben justament d'articulisme literari per caracteritzar la prosa periodística d'Oliver. Un articulista literari, doncs, inserit dins la gran tradició iniciada a primers del segle XX per Josep Carner i que compta amb noms tan brillants a cavall de la literatura i el periodisme com Josep Pla, Josep Maria de Sagarra o Carles Soldevila, i més contemporàniament, per dir-ne només alguns, Montserrat Roig, Josep Maria Espinàs o Quim Monzó.

Diguem, per acabar, que la memòria i el record de l'escriptor també tenen un petit espai en la seva literatura, i que trobaran en el gènere de la prosa el camp més adequat per manifestar-se. Aquesta prosa memorialística està continguda principalment en el volum autobiogràfic *Temps, records* (publicat pòstumament el 1991) i en alguns articles de *Tros de Paper*, en què es fa l'evocació de personatges i amics tractats per l'autor al llarg de la seva vida —per exemple, el retrat del seu gran amic Francesc Trabal, de qui se separà, en contra del parer d'aquest, per tornar a Catalunya de l'exili l'any 1948.

Aquestes breus notes sobre el Joan Oliver prosista voldríem que servissin, en l'any que hem celebrat el trentè aniversari del traspàs de l'escriptor, per fer més visible i coneguda aquesta faceta ben consistent i important de la seva activitat literària. Aquesta ha estat la nostra intenció principal, juntament, és clar, amb la voluntat d'estimular-

Imatge: “La meva arma són les paraules”.
Exposició del col·lectiu Starter al Casal Pere
Quart, Setembre 2016. Fotografies
d'Almudena Conesa.

ne la lectura per guanyar la comprensió i gaudi complets del gran autor que va ser Pere Quart/Joan Oliver, un dels nostres clàssics contemporanis imprescindibles.

RAMON PANYELLA

1. 1. Joan OLIVER, *Obra en prosa* (Barcelona, Edicions Proa, 1999). ↵

Ramon Panyella

